

Μορφές και περιεχόμενα της μεταδημοσιογραφίας

Μανώλης Ανδριωτάκης

Παρότι κοινότοπο, αξίζει να το επαναλαμβάνουμε μήπως και το συνειδητοποιήσουμε συλλογικά: η δημοσιογραφία τις τελευταίες δεκαετίες περνά μια μεγάλη κρίση που συνεχώς διογκώνεται. Το Διαδίκτυο είναι σαφέστατα μια τεχνολογική εξέλιξη που θα μπορούσε να βγάλει τη δημοσιογραφία απ' την κρίση, αλλά ομοίως θα μπορούσε και να τη βυθίσει ακόμα περισσότερο στον εκφυλισμό της.

Η κρίση αυτή είναι πολυεπίπεδη, αλλά συνοψίζεται κύρια ως κρίση αξιών. Από τέταρτη εξουσία που ελέγχει τη δικαστική, νομοθετική και εκτελεστική εξουσία, ο Τύπος έχει αναγορευτεί σε υπερεξουσία, η οποία με τη σειρά της δίνει λογαριασμό στην ανώτατη, πέμπτη εξουσία της διαφήμισης και των διαφημιζόμενων. Σε μια εποχή φρενιτιώδους πληροφόρησης και χιλιάδων ειδήσεων, τα μεγάλα και κυρίαρχα Μέσα εξακολουθούν να είναι συγκεντρωμένα σε ελάχιστα χέρια κι οι δημοσιογράφοι να είναι «είτε σταρ, είτε κακοπληρωμένοι». Την ίδια στιγμή το Διαδίκτυο πότε φαντάζει ως πανάκεια και πότε ως τροχοπέδη για την ανάπτυξη ενός Νέου Παραδείγματος.

Η διαπίστωση της κρίσης των Μέσων δε στερείται ούτε βιβλιογραφικών αναφορών, ούτε πρωτογενούς εμπειρίας. Όποιον δημοσιογράφο παραδοσιακών Μέσων κι αν ρωτήσετε θα λάβετε στην καλύτερη περίπτωση κυνικές απαντήσεις. Στις ελεύθερες κοινωνίες το επάγγελμα του δημοσιογράφου είναι ταυτισμένο με συναλλαγές, απάτες, ψεύδη και υπόγειες συμφωνίες. Στα «βασικά» και «μεγάλα» Μέσα της Ελλάδας, κυριαρχούν οι αξίες της αναξιοκρατίας, του νεποτισμού, της οκνηρίας, της ιεραρχίας και του κυνισμού. Αν αυτό δεν αλλάξει, το επάγγελμα του δημοσιογράφου θα συγχέεται αυξανόμενα μ' εκείνο των δημόσιων σχέσεων ή των διαφημιστών.

Σ' αυτή την κρίσιμη εποχή αναδύονται μερικά μείζονα θέματα που πρέπει να απαντηθούν σε σχέση με το παρόν και το μέλλον των Μέσων. Όπως δείχνουν όλα, τα αμέσως επόμενα χρόνια, το Διαδίκτυο θα κυριαρχήσει ως τεχνολογική πλατφόρμα που θα απορροφήσει τα προϋπάρχοντα Μέσα, αλλά οι προκλήσεις της δημοσιογραφίας θα παραμείνουν αναλλοίωτες. Οι καινούργιες τάσεις που μιλούν για συμμετοχικότητα, για κοινωνικά δίκτυα, κι ανοιχτές μη ιεραρχικές δομές, λειτουργούν συχνά ως άλλοθι για την περαιτέρω ενδυνάμωση παγιωμένων δομών, οι οποίες αδιαφορούν εντελώς για την κρίση του περιεχομένου. Οι εφημερίδες στην Ελλάδα βλέπουν τις πωλήσεις τους να πέφτουν συνεχώς κι αντί να στρέφουν το ενδιαφέρον τους στο περιεχόμενο, γίνονται οι ίδιες συσκευασίες που περικλύουν ταινίες, βιβλία και κάθε είδους αντικείμενα. Σε λίγο έρχεται η σειρά του Διαδικτύου, ως νέα φόρμα να αλωθεί απ' το επιχειρηματικό συμφέρον και τη δομική ανάγκη του συστήματος για μεγιστοποίηση των εταιρικών κερδών. Ο εναγκαλισμός της Τέταρτης εξουσίας, σε όποια μορφή της, με τις κυβερνήσεις, τα κόμματα και τις επιχειρήσεις είναι, έτσι κι αλλιώς, ο κανόνας κι όχι η εξαίρεση.

Η μεταδημοσιογραφία

Εδώ πράγματι μεγαλώνει η ανάγκη επανακαθορισμού κι επαναξιολόγησης του ίδιου του Τύπου, των μοντέλων και των λειτουργιών που υπηρέτησε τις τελευταίες

δεκαετίες. Εδώ πράγματι προκύπτει η ανάγκη προσφυγής σε νέα μοντέλα, σε νέες δομές, σε νέες καταστάσεις. Αυτή τη στροφή, αυτή τη νέα καμπή θα την ονόμαζα μετα-δημοσιογραφία. Τα Μέσα, όπως είναι σήμερα στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, χρησιμεύουν ως θεματοφύλακες και προπαγανδιστές τρόπων ζωής που γίνονται ασύμβατοι με την ίδια την «υγεία» του πλανήτη. Ο Σερζ Χαλιμί είχε σωστά αποκαλέσει τη δημοσιογραφική ελίτ της Γαλλίας, «νέα μαντρόσκυλα της εξουσίας». Τα Μέσα έχουν φτάσει στο όριό τους, τόσο σε επίπεδο μορφής όσο και σε επίπεδο περιεχομένου, κι είναι επείγουσα ανάγκη να επανεφευρευθούν στη βάση των θεμελιωδών αξιών τους. Να υπηρετήσουν τους πολίτες, τις ανάγκες και τις δυναμικές τους, κι όχι τους ιδιοκτήτες των Μέσων, τους διαφημιζόμενους επιχειρηματίες, ή τους πολιτικούς που τους στηρίζουν. Να προωθήσουν τη δημοκρατία κι όχι το χάος ή τη σύγχυση. Να δουν την είδηση και τη γνώμη ως γνώση και βάση διαλόγου που συμβάλει στο κοινό καλό κι όχι ως ένα ακόμα εμπόρευμα που προωθεί άλλα εμπορεύματα.

Πώς θα γίνει αυτό; Σε πολλά επίπεδα, με δουλειά και επίμοχθες προσπάθειες σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Το Διαδίκτυο, επειδή δεν έχει ακόμα παγιώσει τη μορφή του ως δημοσιογραφικό Μέσο, είναι άριστο πεδίο πειραματισμού κι εφαρμογής του Νέου Παραδείγματος. Η εμπέδωση των νέων μορφών δημοσιογραφίας περνά μέσα απ' το Διαδίκτυο, αλλά δε σταματά εκεί. Τώρα, χρειάζεται ανοιχτό μυαλό, έρευνα και γνώση σε καινούργιες, δεοντολογικές βάσεις. Επιπλέον χρειάζεται συνεργατικό πνεύμα κι όχι ανταγωνισμός. Η μεταδημοσιογραφία δε δημιουργεί σταρ, δε συμμετέχει στο σταρ σύστημα, γιατί απλά κάνει την πολύ σημαντική δουλειά της. Δημοσιογραφεί υπέρ του πολίτη και της κοινωνίας.

Η επαγγελματική δημοσιογραφία πρέπει να συνεχίσει να υπάρχει διότι είναι όντως το «οξυγόνο της δημοκρατίας». Μπορεί στο Διαδίκτυο τα όρια μεταξύ ερασιτέχνη και επαγγελματία να θολώνουν, ωστόσο, η δημοσιογραφία είναι μια πολύ απαιτητική εργασία που απαιτεί δέσμευση, κόπο, διάβασμα, έρευνα και φυσικά, χρήματα.

Η βιωσιμότητα ενός μεταδημοσιογραφικού Μέσου, όποιο κι αν είναι αυτό, πρέπει πάντα να είναι δεδομένη. Δεν αρκεί ο εθελοντισμός των συμμετεχόντων, πρέπει και οι αναγνώστες, θεατές ή ακροατές να συνεισφέρουν. Ο αναγνώστης, θεατής, ακροατής ενός Μέσου πρέπει να γνωρίζει ποιός του μιλά και γι' αυτό πρέπει να ανακτηθεί η χαμένη εμπιστοσύνη του. Εκτός αυτού, ο πολίτης πρέπει να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση των ειδήσεων και των απόψεων, γι' αυτό και τα Μέσα πρέπει να είναι ανοιχτά στον πολίτη. Τα Μέσα επίσης, πρέπει να λειτουργούν με τη μεγαλύτερη δυνατή διαφάνεια. Όσο πιο εξαρτημένα από οικονομικά κι άλλα κέντρα εξουσίας, τόσο πιο αλλεργικά στον έλεγχο. Για να βγουν απ' τη γενικευμένη κατάσταση ανυποληψίας και αναξιοπιστίας, τα μεταδημοσιογραφικά Μέσα πρέπει να απομακρυνθούν απ' τον κυνισμό, να γίνουν ρομαντικά και να αναζητήσουν ρομαντικούς συνεργάτες, και ρομαντικούς πολίτες, αναγνώστες, θεατές, ακροατές.

Τα καινούργια επιχειρηματικά μοντέλα που θα δοκιμαστούν και στο Διαδίκτυο πρέπει να υποστηρίζουν προσπάθειες που επιστρέφουν σ' ένα καθεστώς απευθείας στήριξης των Μέσων απ' τους πολίτες. Μια επιστροφή στις ρίζες, κοινώς.

Ο λόγος των μεταδημοσιογράφων θα αναζητήσει στυλ, θα πειραματιστεί και θα κάνει λάθη. Θα εκπαιδεύσει και θα εκπαιδευτεί στην πράξη, κάνοντας διάλογο τόσο με τα κείμενα, τους ήχους, τις εικόνες όσο και με τους ίδιους τους αποδέκτες του.

Ο συνδικαλισμός αν θέλει να επιβιώσει, θα αναγκαστεί να αποκοπεί απ' το ασφυκτικό άρμα της κομματικής κηδεμονίας, και της συντεχνιακής δράσης. Παρότι αυτή είναι ένα πρόβλημα συνολικά της ελληνικής κοινωνίας, μπορούμε να ελπίζουμε ότι κάποια στιγμή το Δίκαιο θα υπερισχύσει της στενής κομματικής πειθαρχίας. Οι νέοι δημοσιογράφοι πρέπει να σταματήσουν να αποδέχονται το καθεστώς, «επειδή έτσι λειτουργεί το σύστημα».

Η αμοιβή του δημοσιογράφου θα πρέπει να είναι αξιοπρεπής ώστε να μην καλύπτεται από παροχές τρίτων που περιμένουν ανταλλάγματα. Ο δημοσιογράφος δε μπορεί να απασχολείται ταυτόχρονα σε εργασίες με συγκρουσιακά συμφέροντα.

Η δεοντολογία θα έχει μεγάλη αξία όταν το επάγγελμα το ίδιο θα έχει αξία.

Περισσότερη δημοκρατία στα Μέσα, σημαίνει λιγότερη αναξιοκρατία και νεποτισμός, περισσότερη ελευθερία και τόλμη. Δηλαδή: άνοιγμα στον έλεγχο της κοινωνίας.

Τα Νέα Μέσα

Τα Νέα Μέσα θα γίνουν συντομότερα παλαιά, αν δεν αναζητήσουν αξίες. Τα κοινωνικά Μέσα μπορούν κάλλιστα να γίνουν και αντικοινωνικά, αν δεν φροντίσουν έγκαιρα να σχετιστούν με την κοινωνία. Η συμμετοχική και δημοκρατική φύση του Web 2.0 μπορεί κάλλιστα να γίνει ολοκληρωτική και αυταρχική, αν οι κύριοι εμπλεκόμενοι δε φροντίσουν ώστε η δημοκρατία να διαχυθεί σ' όλα τα επίπεδα.

Το παρελθόν, δηλαδή τα παραδοσιακά Μέσα μεταφέρουν στο σήμερα την πείρα, τη γνώση, τις αρχές. Τα Νέα Μέσα δεν αρκούν ως νέα. Πρέπει να επινοήσουν εκ νέου το ρόλο τους, να σπάσουν κατεστημένες πρακτικές, να κομίσουν ελπίδα και αλλαγή. Να γίνουν πύλες με ανοιχτή πρόσβαση στον καθένα.

Θα γίνουν τα Νέα Μέσα οχήματα κομματικής ή εταιρικής προπαγάνδας ή καταλύτες για περισσότερη δημοκρατία και δικαιοσύνη; Θα βιομηχανοποιηθούν χάνοντας κάθε ικμάδα ρομαντισμού; Ή θα ενταχθούν στην οικονομία με τους δικούς τους όρους;

Η εκπαίδευση των δημοσιογράφων που θα απασχολούνται στα Νέα Μέσα πρέπει κάποια στιγμή να γίνει πραγματικά υπεύθυνη, δοκιμάζοντας να μην εστιάζει μόνο στην τεχνική διάσταση του Μέσου. Αποθεώνοντας την τεχνική, ξεχνάμε την Τέχνη κι καταδικαζόμαστε να συζητάμε μόνο για τεχνικά προβλήματα.

Το επάγγελμα του δημοσιογράφου έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις. Το γεγονός ότι διανύουμε μια μεταβατική περίοδο δε σημαίνει ότι βρισκόμαστε εκτός ηθικής.

Σε λίγο λοιπόν, όλοι θα μιλούν για την Κοινωνική Ευθύνη των Νέων Μέσων, αφού πρώτα θα έχουν αποποιηθεί έμπρακτα κάθε ευθύνη. Για να μη συμβεί αυτό, οι μεταδημοσιογράφοι πρέπει να αναλάβουν τις ευθύνες τους. Πριν γίνουν κακέκτυπα των παραδοσιακών δημοσιογράφων.

Το Νέο Περιεχόμενο σε όποια μορφή του, θα είναι κατά βάση κοινωνικό, και θα βρίσκεται σε συνομιλία με τον άνθρωπο. Η ενημεροδιασκέδαση (Infotainment) θα εγκαταλειφθεί ως παθογένεια μιας δημοσιογραφίας παλαιάς, αντικοινωνικής και προπαγανδιστικής.

Η αυτολογοκρισία τώρα, θα είναι πάντα το τελευταίο οχυρό της ανασφάλειας και του φόβου.

Στο Διαδίκτυο, «πολλοί μιλούν αλλά ελάχιστοι ακούγονται». Οι ιδιοκτήτες των παραδοσιακών Μέσων γίνονται και πάλι κυρίαρχοι με την οικονομική δύναμη και την ικανότητα να χειραγωγούν συνειδήσεις.

Τα Μέσα τώρα ανήκουν φαινομενικά και δυνητικά σε όλους, αλλά ελάχιστοι έχουν τη δύναμη να προσεγγίσουν τη μάζα.

Ο κυνικός παράδεισος των παραδοσιακών Μέσων ευνοεί τις παραδοσιακές αξίες της εκάστοτε κοινωνίας. Στην Ελλάδα που έχει μεγάλη παράδοση στο ρουσφέτι και τη διαφθορά, η πρόσληψη στα Μέσα γίνεται διαμέσου «γνωστού», φίλου, συγγενή ή εραστή. Το Διαδίκτυο όμως εστιάζει στη δουλειά.

Ομοίως το Διαδίκτυο εστιάζει και στο απρόσωπο, κάτι που το καθιστά αναξιόπιστο και υπόλογο. Η επωνυμία, σ' έναν κόσμο που οργανώνεται στη βάση ονομάτων και ταυτοτήτων, είναι για έναν δημοσιογράφο, καθώς και για τους γύρω του, προστασία και δίχτυ ασφαλείας.

Θυμάμαι πριν είκοσι χρόνια που διάβαζα για την κρίση του Ελληνικού Τύπου, στο ομώνυμο βιβλίο του δημοσιογράφου Λυκούργου Κομίνη. Τί έχει αλλάξει; Τίποτα εκτός απ' την έλευση του Διαδικτύου. Επίσης, τα τραστ μετονομάστηκαν σε λόμπι.

Σήμερα, τα Νέα Μέσα είναι όλα στα χέρια μου. Μ' έναν εξοπλισμό κάποιων εκατοντάδων ευρώ, έχω το δικό μου στούντιο, το δικό μου ψηφιακό τυπογραφείο, ραδιόφωνο κ.λπ. Το θέμα είναι ποιός με παρακολουθεί, ποιός με ακούει. Και ποιός καρπώνεται την υπεραξία του προϊόντος μου... Αυτή τη στιγμή κάνω πλούσια τη Google. Κι εγώ δήθεν κερδίζω από παράπλευρες εργασίες. Όλη η διακινδύνευση δηλαδή επάνω μου.

Μεταδημοσιογραφία είναι η δημοσιογραφία εκείνη που μιλά υπεύθυνα για τον άνθρωπο και το περιβάλλον, για τις σχέσεις των φύλων, για τις διακρίσεις, για τις κοινότητες, για την παραγωγή και την κατανάλωση, χωρίς ο λόγος της να είναι προϊόν της όποιας υποβολής. Μεταδημοσιογραφία είναι η ανεξαρτησία του δημοσιογράφου. Η μεταδημοσιογραφία στηρίζεται κυρίως στους αποδέκτες της κι όχι στους μεσάζοντές της. Λέει την αλήθεια, όπως είναι άλλωστε και το καθήκον κάθε Μέσου στον πλανήτη.

Η ευκαιρία και τα εμπόδια

Η μετάβαση στο νέο τοπίο θα γίνει απ' τους δημοσιογράφους, απ' τα παραδοσιακά Μέσα και τα συγκροτήματά τους, απ' τους μπλόγκερ και τους ερασιτέχνες ή απ' τις κρατικές ρυθμίσεις; Η απάντηση είναι μάλλον εύκολη. Η αλλαγή θα προκύψει, αν

δεν προκύπτει ήδη, απ' το Διαδίκτυο, τα μεγάλα συγκροτήματα θα ακολουθήσουν για να την οικειοποιηθούν και τα κράτη θα έρθουν ως θεματοφύλακες κι εγγυητές του ανταγωνισμού. Τα παραδοσιακά Μέσα δεν επιθυμούν να δουν τους «από κάτω» να συνεργάζονται και να οργανώνουν τα δικά τους media γι' αυτό και τους τα παρουσιάζουν στρεβλά. Τα παραδοσιακά και κυρίαρχα Μέσα επιδοτούν στρεβλές, ρηχές, ακίνδυνες και ριψοκίνδυνες χρήσεις των Νέων Μέσων γιατί αισθάνονται ότι απειλούνται. Προτιμούν τα Νέα Μέσα στη συνείδηση του κόσμου να είναι μια βαλβίδα αποσυμπίεσης παρά μια εναλλακτική δίοδος προς πιο ανεξάρτητες και δίκαιες λύσεις.

Η δημοσιογραφία των πολιτών είναι ένα νεοαποκτηθέν δικαίωμα που πρέπει να ασκείται με τη μεγαλύτερη δυνατή ευθύνη. Το φαινόμενο της γενικευμένης ανωνυμίας ή ψευδωνυμίας, μολονότι είναι δομικό χαρακτηριστικό του Διαδικτύου, απαξιώνει το Μέσο και το καθιστά τελικά αναξιόπιστο. Αυτό που πρέπει να μας απασχολήσει είναι το γιατί οι πολίτες προτιμούν υπό το πέπλο της μάσκας να φτύνουν την οργή τους πάνω σε επώνυμους πολίτες, εκτοξεύοντας ύβρεις ή λάσπη. Τί τους κάνει τόσο φοβισμένους κι απελπισμένους, ώστε να βρίσκουν καταφύγιο σ' ένα ψευδώνυμο; Γιατί οι περισσότεροι ή αλλιώς οι άλλοτε «βουβές μειοψηφίες» είναι αναγκασμένες να κάνουν θόρυβο για να ακουστούν; Ο δημόσιος διάλογος, καθώς και οι κοινωνικές και πολιτικές υποθέσεις δε μπορούν να προαχθούν μέσα απ' τη συζήτηση προσωπείων. Αφ' ενός χρειάζεται να υπερασπιστούμε το δικαίωμα στην ανωνυμία, αφ' ετέρου όμως πρέπει να εμπεδώσουμε την αναγκαιότητα υπευθυνού διαλόγου που γίνεται μεταξύ υπαρκτών προσώπων κι όχι φανταστικών προσωπείων.

Η καταφυγή των πολιτών στην ανώνυμη καταγγελία είναι παθογένεια που αντανακλά τις γενικότερες παθογένειες της πολιτικής και κοινωνικής ζωής μιας κοινωνίας.

Ο πολίτης που δημοσιογραφεί ερασιτεχνικά δεν είναι απειλή για τον επαγγελματία δημοσιογράφο. Είναι πρόκληση για να γίνει καλύτερος και πιο ουσιαστικός.

Πολλά ιστολόγια αποδεικνύουν ότι η ελευθερία του λόγου και του Τύπου μπορεί να είναι πιο βαθειά κι όχι ένας απλός ευφυσισμός.

Τα ιστολόγια είναι η ζωντανή απόδειξη της μεταδημοσιογραφίας. Στο blog μου μπορώ να ασκήσω κριτική στη διαφήμιση, στα Μέσα, στους πολιτικούς, στους δημοσιογράφους, ακόμα και στα ίδια τα ιστολόγια και την τεχνολογία.

Η τεχνολογία είναι η θρησκεία της εποχής μας, κι αυτό είναι ένα γεγονός που κατά τη γνώμη μου χρειάζεται μεγάλη προσοχή. Σήμερα υπάρχουν οι διαδικτυακοί άγιοι, οι προφήτες, οι ιεροεξεταστές, τα ιερά κείμενα, οι ιερές παραδόσεις, οι μεγάλοι γκουρού και τα πλήθη των πιστών που ρίχνουν στην πυρά τους αποστάτες και τους άπιστους.

Υπάρχουν σήμερα δύο κύριες τάσεις. Η μία περιχαράκωνεται πίσω από τις πάγιες δομές των παραδοσιακών Μέσων και υπερασπίζεται ένα μοντέλο που μοιραία θα ξεπεραστεί και η άλλη συμμαχεί ενάντια σε οποιονδήποτε αρνείται την τεχνολογία ως Μέσο για την ανθρώπινη πρόοδο. Σε αμφότερες τις πλευρές υπάρχουν οι μετριοπαθείς, οι συναινετικοί αλλά και οι φανατικοί.

Η σπάνια ευκαιρία της δημοσιογραφίας να ξαναβρεί τις αρχές και τις αξίες της παρουσιάζεται σήμερα στο Διαδίκτυο. Αυτό δε σημαίνει ότι οι γνωστές και πάγιες

μορφές είναι καταδικασμένες. Το Νέο Παράδειγμα θα ισχύσει για κάποιους, αλλά την ίδια στιγμή οι ισχυρές επιχειρήσεις και βιομηχανίες των Μέσων θα κοιτάζουν να διαιωνίσουν και να διευρύνουν την ηγεμονία τους με κάθε τρόπο.

Οι επιχειρηματικές, πολιτικές και δημοσιογραφικές ελίτ επιχειρούν να διχάσουν τους πολίτες και τους μεταδημοσιογράφους. Κι εδώ είναι το μεγάλο εμπόδιο της μεταδημοσιογραφίας: οι διάφορες ελίτ που θα την υπονομεύσουν.

Το στοίχημα των blog και των μεταδημοσιογραφικών Μέσων είναι να αποτελέσουν μια νέα μορφή που θα στεγάσει νέα περιεχόμενα και θα δώσει νέα ευκαιρία στους δημοσιογράφους να επανεφεύρουν τα αξιακά τους συστήματα. Το πεδίο έχει ανοίξει.